

A korai francia gyarmatosítás és Észak-Amerika

Éric Thierry: *La France de Henri IV en Amérique du Nord. De la création de l'Acadie à la fondation de Québec. Classiques Garnier, Paris, 2020. 501 oldal*

A párizsi Sorbonne-on történelemtudományból doktori fokozatot szerzett Éric Thierry fő kutatási területe az észak-amerikai francia jelenlét kezdeti időszaka, valamint a *Nouvelle-France*-nak („Új Franciaország”) is nevezett területtel kapcsolatos utazási irodalom tanulmányozása. Az ő szerkesztésében jelent meg Samuel Champlain *Voyages* című útleírása is. Joggal feltételezhető tehát, hogy a nagy presztízsű párizsi Garnier kiadónál megjelent könyve révén az Észak-Amerika francia gyarmatosításával foglalkozó szakirodalom legfrissebb kutatási eredményei iránt érdeklődő kutató (vagy „egyszerű” olvasó) bőséges, új fajta (interdiszplináris) megközelítési módban „tálalt” ismeretanyaghoz jut. Szögezzük le: e téren a munka nem okoz csalódást; igen részletesen mutatja be Franciaország első észak-amerikai gyarmatait és alapításuk történetét. A könyv nem tartalmaz a korban keletkezett térképeket vagy útvonalterveket, azonban bő terjedelemben lehet olvasni a 17. századi francia kartográfia Észak-Amerikában elért földrajzi eredményeiről.

Felépítését tekintve a munka nyolc nagyobb egységre tagolódik. A rövid bevezetőben tömör, de precíz áttekintést kapunk a régió historiográfiájáról, a 20. században elért eredményekről. Ezenkívül a bevezető megemlíti a francia gyarmatosítás első kezdeményezéseit, köztük Jacques Cartier és Jean-François Roberval expedícióit a Szent-Lőrinc folyó vidékén. A francia udvarnak köztudottan voltak gyarmatosítási szándékai Amerika déli részein is. A szerző François Villegagnon brazil gyarmatalapítási kísérleteit említi példaként az 1550-es évek közepéről. Emellett említhetjük még Jean Ribault

és René Goulaine de Laudonnière szándékát egy francia hugenotta telep létrehozására Floridában. Ezek az állandó település létrehozására vonatkozó kísérletek azonban szinte kiszámíthatóan kérészetűek maradtak a helyi viszonyok és az anyaországban zajló polgárháború („vallásháborúk”) miatt. Kitekintést olvashatunk a könyv további részében tárgyalt francia gyarmattörténeti eseményekre IV. Henrik francia király uralkodása (1594–1610) alatt. Az ő regnálása idején, illetve támogatásának köszönhetően nyílt lehetőség tovább folytatni az első komoly expedíciókat az észak-amerikai térségben, valamint ebben az időszakban jöttek létre az első francia telepek, amelyek – az addigi kísérletekkel ellentétben – tartósnak bizonyultak. Thierry a bevezetőben megemlíti, hogy műve fontos előzménye Marcel Trudel québec-i történész *Histoire de la Nouvelle-France* című művének első két kötete (1963 és 1966).

Az első fejezetben a szerző rövid áttekintés során képet ad az első angolok és portugálok által szervezett expedíciókról ebben a térségben a 16. század utolsó évtizedétől kezdődően. Részletesen olvashatunk a normandiai és baszk hajósok első kereskedelmi törekvéseiről, melyek elsősorban a tőkehal-halászatra és a prémkereskedelemre terjedtek ki. A könyv szerint kifejezetten prosperáló kereskedelem alakult ki az Atlanti-óceán két partja között a 16. században. Érdekes volt számunkra, hogy Thierry megállapítása szerint a tőkehal azért volt olyan népszerű Franciaországban, mert az arisztokrácia és a szegényebb rétegek számára is hozzáférhető és kedvelt volt. Ehhez kapcsolódóan a 16. század demográfiai növekedése és a városok fejlődése szintén hozzájárult a megnövekedett halászati igényhez. Ezt a szerző Marc Lescarbot 1609-ben megjelent *Histoire de la Nouvelle France* című művéből kiemelt forrásszövegre alapozza. A baszkoknál a tőkehal-

halászat mellett kiemelt szerepet játszott a bálnavadászat is, hiszen a bálna zsírából olajat állíthattak elő.

Olvashatunk a halászat 1570-es évektől kezdődő visszaszorulásáról és annak okairól. Thierry szerint egyértelműen a túlhalászat és a lehűlő éghajlati viszonyok voltak a legfontosabb tényezők.

Bemutatja az őslakosokkal kialakított első kapcsolatot, amely elsősorban a prémkereskedelmén alapult. Az európai (főleg francia és baszk) halászok és kereskedők relatíve jó viszonyt alakítottak ki a különböző indián törzsekkel, amelyek elsősorban *beothuk*, *algonkin* és *inuit* eredetűek voltak.

A szerző külön alfejezetben foglalkozik a francia királyok kereskedelmi és gyarmatosító ambícióival a 16. század elejétől kezdve, I. Ferenc uralkodásától (1515–1547) számítva az Amerika iránti francia érdeklődést. Itt részletesebben kifejti Cartier és Verrazzano expedíciójának következményeit, és néhány oldalon keresztül a brazil és floridai gyarmat sorsáról is olvashatunk.

Thierry kifejti, hogy IV. Henrik uralkodása alatt végig kimutatható a kanadai francia gyarmati telepek létrehozásának szándéka, és bemutatja, hogy milyen tengeri politikát folytatott Henrik az angol és spanyol királyi udvarok ellen. Hangsúlyozza, hogy IV. Henrik elsősorban a Nyugat és Kelet-India közötti szabad és biztonságos tengeri hajózási útvonalak iránt érdeklődött, de nem feledkezett meg teljesen az újonnan felfedezett és különböző kereskedelmi érdekeltségbe tartozó észak-amerikai földekről sem. A fejezet utolsó részében Thierry részletesen tárgyalja, miként szerveződött meg az uralkodó támogatásával az első állandó észak-amerikai telep létrehozását célzó vállalkozás adminisztratív és pénzügyi háttere.

A következő nagyobb fejezetben az első állandó kanadai telep létrehozására tett kísérletről olvashatunk az Île de Sable (Homok-sziget) területén. A szerző kronológiai sorrendben mutatja be a kolonizációs kísérletet és azt, hogyan boldogultak az első telepesek ezen a szigeten. Arra is rávilágít, mi

lett végül a telep sorsa, és mik voltak ennek következményei.

A második fejezetből képet kaphatunk Pierre de Chauvin de Tonnetuit, Aymar de Chaste és La Roche francia felfedezők expedícióiról, például a Szent Lőrinc-folyó és környékén tett újabb felfedezési kísérletekről vagy a Chauvin által alapított Tadoussac nevű telep rövid életéről.

A harmadik fejezettől központi szerepet kap Pierre Dugua de Mons (1558–1628) francia kereskedő és gyarmatosító tevékenysége Kanadában. Noha a szerző részletesen bemutatja Dugua de Mons származását, előéletét, elsősorban kanadai gyarmatosító-kereskedői tevékenységére fókuszál. Részletesen ír IV. Henrik és Dugua de Mons kapcsolatáról, a közöttük született egyezségről és annak körülményeiről a kanadai területek gyarmatosítása és a prosperáló prémkereskedelem kapcsán. De Mons pályafutásán keresztül mutatja be a l'île St.Croix és Port-Royal nevű telepek alapítását. Az irodalom és földrajz határmezsgyéjén elhelyezkedő útleírás felhasználása szempontjából érdekes adalék (és egyúttal újabb bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a korai francia nyelvű útleírásgyűjtemények elsődleges felhasználása politikai-kormányzati volt) az, hogy Dugua de Mons figyelmét elsősorban Charles Bougard Akádiáról készült útleírásai keltették fel.

Ebben a fejezetben már olvashatunk Samuel de Champlain-ról vagy Marc Lescarbot-ról, aki szintén megkerülhetetlen történelmi személy Kanada gyarmattörténetében.

Számos információt kapunk az első telepek megszervezési módjáról és a kezdeti nehézségekről, valamint szokatlan életkörülményekről. Az első telepeseknek az éghajlati viszonyokhoz való alkalmazkodás mellett a különböző indián törzsekkel való elfogadható viszony kialakítására is törekedniük kellett. A szerző részletesen bemutatja, hogy a telepesek milyen újfajta mezőgazdasági és állattartási szokásokat alakítottak ki, milyen házakat építettek, valamint hogyan vették fel a har-

cot különböző betegségekkel – így például a skorbuttal és egyéb immunrendszeri betegségekkel – szemben.

A különböző őslakos törzsekkel való kapcsolat különféle formáiról is tájékozódhatunk. Mindvégig elsősorban kölcsönös kereskedelmi kapcsolatról volt szó, de konfliktusok és békekötések is jellemezték az első telepesek és az őslakosok viszonyát.

Már említettük, hogy Dugua de Mons mellett a műben központi szerepet kap Samuel de Champlain élete és pályafutása. Thierry kiemeli Champlain elévülhetetlen érdemeit, útleírói és kartográfiai munkásságát. Ugyanakkor sikerül objektívan bemutatni mind Champlaint, mind útleírásait. (Elsősorban a *Voyages* című művéről olvashatunk mélyebben.) Mindezek mellett a könyvet olvasva képet kaphatunk Champlain családi és személyes háttéréről, az algonkin, a huron, az ecsemin, az irokéz és a hegyi (*Montagnais*) őslakos törzsekkel való hol békés, hol konfliktusos kapcsolatáról.

Természetesen az egyik sarkalatos tárgyalási pont Québec 1608-as alapításának története, amelynek főszereplői közt szintén megtalálható Dugua de Mons és Champlain.

A mű harmadik fejezetének központi kérdése a jezsuiták támogatásával megvalósított első térítési kísérletek az őslakosok között. Választ kaphatunk olyan kérdésekre, hogy milyen módon zajlottak az első térítések, milyen fogadtatása volt azoknak az őslakosok körében, és az első keresztelési szerződésekről is információt olvashatunk. A

térítések tárgyalását olvasva az újkori francia útleírásokat mégoly felületesen ismerő kutató is önkéntelenül Louis-Armand de Lom d'Arce (ismertebb nevén La Hontan báró), 17. századi francia felfedező és író egyik művére, az 1705-ben megjelent *Voyages du Baron de la Hontan dans l'Amérique Septentrionale* című munkájára reflektál, amelyben a főszereplő őslakos a józan ítélőképesség és „a logikus érvelés mestereként jelenik meg, aki saját fegyvereivel győzi le a jezsuitákat, s ezen kívül még az európai abszolutista társadalom ellen irányuló kulturális bíráló hordozójává válik”.¹ Elénk tárul tehát az a kontextus, melyben az első francia gyarmatok politikai és társadalmi berendezkedése, valamint az ezekről készült útibeszámolók a felvilágosodáskori filozófusokat társadalom- és gyarmatosításkritikai művek megírására ihlették.

Éric Thierry műve nagyon igényes, érthető nyelvezetű, láthatóan tudományos ismeretterjesztő szándékkal (is) íródott munka. A kanadai gyarmattörténeti eseményeket, illetve a francia és egyéb európai nagyhatalmi perspektívákat rendkívül eredményesen helyezi el mind szűkebb, mind tágabb történeti kontextusban. A könyvet részletes név- és tárgymutató, valamint a további kutatásokat segítő szakirodalmi segédlet egészíti ki.

SZABÓ-GAJMER BERNADETT

¹ Bitterli, Urs: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*. Budapest, 1982. 151.